

Дуашева А.Д., Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Жоғары оқу орнынан кейін білім беру факульті, Ікурс, магистрант, полиция аға лейтенанты
(Ғылыми жетекші – з.ғ.к., полиция полковнигі Алтайбаев С.Қ.)

ОТБАСЫЛЫҚ-ТҰРМЫСТЫҚ ҚАТЫНАСТАР САЛАСЫНДА ӘЙЕЛДЕР МЕН БАЛАЛАРДЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТАН ҚОРҒАУ ТЕТІГІНІҢ ТИІМСІЗДІГІ

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мемлекетіміздің тұрақты дамуының негіздерінің бірі болып табылады.

Тәуелсіздік алған сәттен бастап республикада азаматтардың конституциялық құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған толыққанды құқықтық база қалыптастырылды. Осы бағыттағы мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін арттыру мәселелеріне ерекше назар аударылады.

Еліміздің Негізгі заңында Қазақстан Республикасы қызметінің негізгі қағидаттары қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылық, бүкіл халықтың игілігі үшін экономикалық даму, қазақстандық патриотизм, мемлекеттік өмірдің маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен шешу болып табылады (1-баптың 2-тармағы).

Конституцияның бұл нормасы стратегиялық бағдарламалық құжаттарда көрсетілген жүргізіліп жатқан реформалар бағытын алдын ала анықтады. Осылайша, Қазақстанның 2050 жылға дейінгі Даму Стратегиясында жалпыұлттық басымдық ретінде «азаматтық өмірдің барлық салаларында заңның үстемдігін, жеке тұлға мен мемлекеттің өзара жауапкершілігін қамтамасыз ететін құқықтар мен бостандықтарды тиімді іске асыруға бағытталған мемлекеттің құқықтық негіздерін жетілдіру» [1] белгіленген.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарында, Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында «адамдар, ең алдымен» мемлекеттік басқарудың «адамға бағытталған» [2] моделін құру көзделген.

Ел президенті Қ-Ж. К. Тоқаев мемлекеттік аппараттың алдына «азаматтардың шешім қабылдауға қатысуын едәуір кеңейте отырып, мемлекет пен қоғам арасындағы қарым-қатынастардың тиімді және теңгерімді моделін қалыптастыру» [3] нақты міндетін қойды.

Осы саладағы бүгінгі жағдай қоғамның қазіргі заманғы сұраныстарына, жаңа сын-тегеуріндер мен қауіп-қатерлерге бағдарланған қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің қолданыстағы тетігін трансформациялау қажеттілігінің пісіп жетілгендігін айғақтайды.

Осыған байланысты, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелеріндегі басты басымдық «полиция жұмысының күштік моделінен қауіпсіз және құқықтық қоғам құру үшін құқық қорғау органдарының азаматтармен өзара іс-қимылының сервистік моделіне» көшу болып айқындалды.

Аталған саладағы негізгі қағидаттар, міндеттер мен тәсілдер, сондай-ақ мемлекеттік органдар мен қоғамның рөлі мен ортақ жауапкершілігін бекіте отырып, құқық бұзушылықтардың алдын алудың тиімді жүйесін құру осы Тұжырымдамада көрсетілген.

Құжатта белгіленген нысаналы параметрлер әділ жаңа Қазақстан жағдайында құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің өзге де сапалы тетігіне көшу жөнінде одан әрі шаралар қабылдау үшін негіз болып табылады.

Осы орайда келесі нәтижелерге қол жеткізілген болатын. Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алуды ұйымдастырудың құқықтық негізіне түзетулер енгізілді. Отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы жүзеге асырылуда. Отбасылық-тұрмыстық саладағы қылмыстардың неғұрлым шабуыл профилактикасын жүргізуге қылмыстық теріс қылықтардың екі құрамын – денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру (ҚР ҚК 108-бабы) және әкімшілік құқық бұзушылық санатына ауыстыру жолымен ұрып-соғу (ҚР ҚК 109-бабы) қылмысыздандыру, сондай-ақ әкімшілік ұстау мерзімін ұлғайту (3-тен 24 сағатқа дейін), сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылықтардың әкімшілік қамауға алу (3-тен 5 тәулікке дейін).

Десек те, кезек күттірмейтін орта мерзімді перспективада шешуді талап ететін негізгі проблемалар бар. Қылмыстан зардап шеккендердің жартысы әйелдер (49%) және балалар (1,2%). Оларға қатысты зорлық-зомбылық қылмыстарының өсу тенденциялары ерекше алаңдаушылық тудырады.

Айта кету керек, егер әйелдердің 90%-ы мүліктік қылмыстардан зардап шеккен болса, онда зардап шеккендердің жартысынан көбі жеке адамға қарсы қылмыстардың құрбандары.

2017-2021 жылдар ішінде әйелдерге қатысты жасалған аса ауыр (19%-ға) және ауыр (2,5 есе) қылмыстардың өсуі байқалады. Кәмелетке толмағандарға қатысты – аса ауыр қылмыстардың саны

– 1,5 есе (337-ден 508-ге дейін), жеке адамға қарсы – төрттен (902-ден 1129-ға дейін), оның ішінде жыныстық тиіспеушілікке қарсы құқық бұзушылықтар – 1,5 есе (528-ден 773-ке дейін) [4] өсті.

Бұған себептер көбінесе отбасылық проблемалар, тұрмыстық тұрақсыздық және ата-аналардың асоциалды өмір салты болып табылады. Мұндай қылмыстардың басым көпшілігін (шамамен 80%) бұрын полицияның көзіне түспеген жақын маңдағы адамдар жасаған. Сонымен қатар, балалар отбасының басқа мүшелері арасында болатын зорлық-зомбылықтың жанама құрбаны болады. Нәтижесінде, бұл олардың моральдық-адамгершілік тәрбиесіне теріс әсер етеді және психологиялық жарақат алады.

Жалпы, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы зорлық-зомбылық қоғам қауіпсіздігінің іргетасын бұзатын ең өткір және кең таралған әлеуметтік проблема болып табылады. Сонымен қатар, бұл мемлекеттің әл-ауқаты мен әлеуметтік даму деңгейіне байланысты емес. Сондықтан соңғы онжылдықта бұл мәселеге халықаралық қауымдастық үлкен көңіл бөлді. 2022 жылдың қыркүйегінде Мемлекет басшысы Қазақстан халқына Жолдауында [3] тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жауапкершілікті күшейту жөнінде нақты шаралар қабылдауды тапсырды.

Елімізде зерттелген кезең ішінде тұрмыста тіркелген зорлық-зомбылық фактілерінің саны 2 есеге өсті (445-тен 1022-ге дейін, үлес салмағы-0,3-тен 1,4-ке дейін). Сонымен бірге, мұндай құқық бұзушылықтардың жасырын сипатын ескере отырып, бұл ақпарат нақты санын көрсетпейді.

Көбінесе жәбірленушілер (60% жағдайда) полиция келген кезде өтініш беруден бас тартады, бұл көбінесе жәбірленушінің материалдық және моральдық тәуелді жағдайына байланысты. Тиісінше, «үй тирандарын» жауапкершілікке тартуға негіз жоқ.

Жазасыздық пен рұқсат беру нәтижесінде қол ұстасу ауыр қылмыстарға айналады. Сонымен, 5 жыл ішінде отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы ауыр (187-ден 392-ге дейін) және аса ауыр (89-дан 170-ке дейін) қылмыстардың тұрақты өсу үрдісі байқалады. Әйелдерді өлтіру саны 5 есеге (12-ден 59-ға дейін), денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру – 3 есеге (28-ден 90-ға дейін) [4] өсті.

Қазіргі уақытта әйелдер мен балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау жүйесі негізінен әкімшілік құқық саласында жүзеге асырылуда. Бұл ретте полиция жүктелген өкілеттіктер шеңберінде тек салдарға ден қою шараларын қолданады.

Жыл сайын тұрмыс саласындағы құқыққа қарсы іс-қимыл фактілері бойынша әкімшілік материал шамамен 27 мың адамға қатысты жасалады (ҚР ӘҚБтК 73-бабы). Сонымен қатар, бұл шара шектеулі сипатқа ие, өйткені мұндай істердің жартысынан көбі сотта тоқтатылады, 18%-дан ескерту жасалады және тек 24%-дан әкімшілік қамауға алу қолданылады.

Істерді тоқтатудың себебі, негізінен, тараптардың татуласуы болып табылады, көбінесе жәбірленуші тарапынан мәжбүр болады – отбасына экономикалық зиян келтірмеу үшін. Бұл өз кезегінде құқық бұзушылықтардың қайталануына әкеп соғады – жыл сайын 4,5 мың адам 2 және одан да көп рет әкімшілік жауапкершілікке тартылады.

Ол сондай-ақ тиісті нәтиже бермеді және қорғаныс рецепті сияқты отбасылық бұзушыларға профилактикалық әсер ету тетігі. 5 жыл ішінде (2017-2022 жж.) олардың саны үштен біріне өсті (61,5 мыңнан 81,6 мыңға дейін), олардың әрбір бестен бірі қайта шығарылады. Негізгі себеп – отбасының материалдық жағдайына байланысты зорлық-зомбылық кезінде жәбірленушіні агрессордан физикалық оқшаулау мүмкін емстігі. Бұл ретте әкімшілік қамаққа алу түріндегі қорғау нұсқамасын бұзғаны үшін жауапкершілік құқық бұзушыға тежеуші әсер етпейді.

Бұдан басқа, полиция тарапынан жүргізілетін профилактикалық жұмыстың мерзімі – 1 айдан (қорғау ұйғарымдары бойынша) жарты жылға дейін (ерекше талаптар бойынша) шектелгенін атап өткен жөн.

Өмірлік қиын жағдайға тап болған тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбаны баспана іздеуге мәжбүр, оның ішінде дағдарыс орталықтарында. 2017 жылдан 2021 жылға дейін оларға өтініштер саны 44%-ға (17 327-ден 25 011-ге дейін), тиісінше 45%-ға (1 586-дан 2 307-ге дейін) [4] ұлғайды. Мұндай динамикаға халық арасында жүргізіліп жатқан түсіндіру жұмыстары көп жағдайда ықпал етеді.

Сонымен қатар, құқық бұзушылықтардың таралуының өңірлік ерекшелігін ескере отырып, өңірлерде дағдарыс орталықтарының (976 төсекке 15 мемлекеттік және 46 мемлекеттік емес) болуын талдау көрсеткендей, бүгінгі таңда баспаналарда төсек-орын тапшылығы бар.

Бұдан басқа, тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету стандартында белгіленген тәртіпке қарамастан, көмек көрсету тетігінде бірқатар проблемалық мәселелер бар. Мәселен, дағдарыс орталығына орналастыру үшін әйел өзіне қатысты зорлық-зомбылықты дәлелдеп, жәбірленушінің мәртебесін анықтау рәсімінен өтуі керек. Бұл ретте

аналармен тек кәмелетке толмаған балалар ғана қабылданады. Алайда, олармен психокоррекциялық жұмыс жүргізу бойынша қызметтер қарастырылмаған.

Сонымен қатар, тәжірибе көрсеткендей, тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарымен жұмыс істеу және жазаны қатаңдату ғана мәселені шешпейді, өйткені мұнда әлеуметтік және моральдық факторлар алғышарттар болып табылады. Олардың қатарында тәрбиенің төмен деңгейі, моральдық құндылықтардың болмауы, маргиналды топқа айналу, жұмыссыздық, алкогольді теріс пайдалану бар.

Бұл қиын өмірлік жағдайға тап болған отбасыларды қолдау инфрақұрылымының болмауымен, сондай-ақ агрессорлардың мінез-құлқын, менталитетін және құқықтық санасын өзгерту бойынша мақсатты психокоррекциялық жұмыстың болмауымен күрделене түседі.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің 2012 жылғы 45 желтоқсандағы «Қазақстанның 2050 жылға дейінгі Даму Стратегиясы».

2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары» № 636 Жарлығы, Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 02 ақпандағы «Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы».

3. Қазақстан Республикасының Президенті Қ-Ж. Қ. Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділ мемлекет. Біртұтас ұлт. Гүлденген қоғам».

4. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің 2017-2022 жылдар аралығындағы мәліметтері.

Ерланқызы Д. Қазақстан инновациялық және телекоммуникациялық жүйелер университеті, Экономика және менеджмент факультеті, Э-242 тобының 2 курс студенті
(*Ғылыми жетекшісі — э.ғ.м, Сәбитқызы А.*)

ҚОҚЫС ҚАЛДЫҚТАРЫН ЖИНАУ ЖӘНЕ СҰРЫПТАУ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҚАРАПАЙЫМ ҚАДАМДАР

Қоғамдағы өзекті мәселенің бірі бұл қоқыс мәселесі болып отыр. Бүгінде бұл мәселенің шешімі бар десекте қолға алынбай тұр. Адамзат барда еш уақытта таусылмайтын қор – қоқыс екендігін түрлі баспасөзде айтылып жүр.

Әлемнің дамыған елдерінде қоқыс қалдықтарын өңдеу және сұрыптау белгілі бір жүйеге келтірілген. Шетелдік азаматтар оған құнды шикізат ретінде қарайды. Себебі баламалы әрі арзан энергия көзін өндіру арқылы қоршаған ортаны қоқыстан тазартып жатыр. Ал біздің елімізде ше? Елімізде қоқысты қайта өңдеп, кәдеге жарату мәселесі жүйелі жолға қойылмаған. Соның салдарынан тұрмыстық қалдықтарды өңдеу ісі алға баспай тұр. Бүгінгі таңда орта есеппен 4,7 миллион тонна қалдық шығарылса, еліміздегі 200-ден астам кәсіпорын оның тек 14,9 пайызын ғана сұрыптап, қайта өңдеуге қауқарлы. Ал 2030 жылға қарай «жасыл экономикаға» бет бұрған Қазақстан бұл көрсеткішті 40 пайызға жеткізуді мақсат етіп отырмыз, бұл көрсеткішпен 10 жыл ішінде діттеген мақсатымызға жетуіміз қиын болары сөзсіз.

Дамыған елдерде тұрмыс қалдықтары табыс көзі екенін түрлі мәліметтерден көруге болады. Бұл бір жағынан бизнес болса екінші жағынан бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі. Тұрмыстық қалдықтарды қайта өңдеудің негізгі бағыттары – қағаз өнімдері, әйнек сынықтары, бөтелкелер, полимерлер, пластик өнімдері, ағаш және темір заттары болып тұр. Кейбір елдерде мейрамхана мен түрлі асханадан шыққан тағам қалдықтарынан биогаз өндіретін мемлекеттер де бар. Ал біздің елімізде қоқыс қалдықтарының жәшігіне бара қалсаңыз түрлі тағамдардың жерде жатқанын көріп іштей қынжыламыз...

Әлем бойынша қоқысты қайта жаратудан және сұрыптаудан алдыңғы орында – Франция елі тұр. Онда қоқыспен күресуде қоқыс өртейтін кешенді зауыттар салынған. Париждегі Иври-сюр-Сен зауыты жылына шамамен 600 мың тонна қоқыс өртейді екен. Франция қоқысты селекциялық жинау әдісімен қоқысты қайта өңдеу арқылы 30% алюминий, 50% әйнек өндіреді.

Көрші еліміз Түркияға бара қалсаңыз қаланың тазалығына қызығамыз. Түрік қоқыс тазалаушысы – беделді әрі жалақысы жоғары мамандық болып табылады. Қоқыс тазалаушы орта